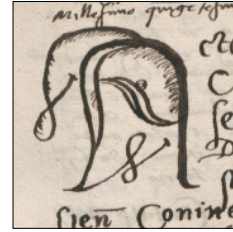

Wykorzystanie aplikacji INDXR w badaniach przestrzeni miejskiej Kalisza w czasach nowożytnych

(<https://atlasfontium.pl/ksiegi-miejskie-kalisza/>)

Wojciech Lis

<https://orcid.org/0000-0002-6036-1524>

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Urszula Sowina

<https://orcid.org/0000-0002-0281-2198>

Instytut Archeologii i Etnologii PAN

Tomasz Panecki

<https://orcid.org/0000-0003-3483-2035>

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN

Marek Słoń

<https://orcid.org/0000-0001-8208-4743>

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Zarys treści: Aplikacja INDXR jest narzędziem służącym do elektronicznego opracowywania źródeł rękopiśmiennych. Artykuł stanowi rozwinięcie referatu wygłoszonego podczas seminarium Komisji Geografii Historycznej PTH i Varsavianistycznego Zespołu Badawczego Instytutu Historii PAN w 2023 r. Omawia wykorzystanie tej aplikacji podczas opracowywania pięciu najstarszych ksiąg miejskich Kalisza ze zbiorów Archiwum Państwowego w Poznaniu. Przedstawiono metodę pracy ze źródłem oraz wykorzystanie ich wyników w zeszycie *Atlasu historycznego miast polskich* poświęconego Kaliszowi.

Słowa kluczowe: Kalisz, XVI wiek, topografia, INDXR, edytorstwo źródeł

Abstract: The INDXR platform is a tool for electronically processing manuscript sources. This article is a written version of a paper presented at the seminar organised in 2023 by the Commission of Historical Geography of the Polish Historical Society and the Varsavianist Research Team of the Tadeusz Manteuffel Institute of History, Polish Academy of Sciences. It discusses using this platform while processing the five oldest Kalisz city books from the collection of the State Archives in Poznań. It also presents the method of working with the sources and using its results in the volume of the *Historical Atlas of Polish Cities* dedicated to Kalisz.

Keywords: Kalisz, 16th century, topography, INDXR, source editing

Księgi miejskie stanowią bogaty zbiór materiałów i informacji niezbędnych w badaniach nad dziejami miast, ich społecznościami i przestrzenią. Dlatego powinny być dostępne dla każdego badacza. Jest to możliwe zarówno poprzez digitalizację

ksiąg dotychczas wydanych drukiem, jak również przez wykorzystywanie nowych technik i narzędzi edytorskich, takich jak aplikacja INDXR¹, wobec rękopisów.

¹ INDXR wykorzystywany jest w edycji źródeł historycznych od 2014 r. Pilotażowo opracowana została księga ziemską wschowska z lat 1495–

Niniejszy krótki artykuł, będący rozwinięciem wystąpienia wygłoszonego 23 lutego 2023 r. na seminarium Komisji Geografii Historycznej Polskiego Towarzystwa Historycznego współorganizowanym przez Varsavianistyczny Zespół Badawczy, ma na celu przybliżenie możliwości wykorzystania aplikacji INDXR na przykładzie najstarszych ksiąg miejskich Kalisza, pozostających w rękopisach.

*

Jednym z elementów realizowanego w latach 2016–2021 pod kierownictwem prof. IAE PAN dr hab. Urszuli Sowy (Sowiny) projektu Narodowego Centrum Nauki „Atlas historyczny miast polskich: Kalisz” (OPUS nr 2015/19/B/HS3/00549) było opracowanie pięciu najstarszych ksiąg miejskich Kalisza z lat 1537–1556², wchodzących w skład zespołu akt miasta Kalisza, znajdującego się w zasobach Archiwum Państwowego w Poznaniu.

Idea tego projektu i pomysł na włączenie danych źródłowych narodziły się w środowisku Zakładu Atlasu Historycznego

IH PAN i wynikały z doświadczeń badawczych tego zespołu w poprzednich latach. Praca nad rekonstrukcją sieci osadniczej i struktur terytorialnych w XVI w. była prowadzona w ten sposób, żeby wraz z mapą użytkownik miał wgląd w najważniejszą serię źródłową, czyli tzw. rejestry poborowe. W edycji wprowadzano do tabeli szeroki wybór danych, dążąc do ich względnej kompletności, i powiązano z faksymile cyfrowym odpowiedniej strony rękopisu. Ta metoda nie była odpowiednia dla źródeł, z których wykorzystywano jedynie niewielką część informacji – np. wzmianki o konkretnych miejscowościach lub osobach w księgach wpisów. Na potrzeby takiej kwerendy i prezentacji jej wyników została opracowana w zespole aplikacja INDXR, omówiona szerzej w dalszej części artykułu. Jednocześnie trwało przygotowywanie rekonstrukcji przestrzeni miasta Kalisza w połowie XVI w. W to zadanie była zaangażowana prof. Urszula Sowina oraz kilkoro etatowych pracowników zakładu.

Tym okolicznościom wewnętrznym towarzyszył zwrot o skali bardzo szerokiej. W nową fazę wkraczała idea otwartej nauki (*Open Science*), a szczególnie jej nowa gałąź – otwarte dane (*Open Data*). Pierwsze inicjatywy na poziomie federalnym w USA i ponadnarodowym w Unii Europejskiej miały miejsce około 2010 r.³ W 2015 r., gdy składano wniosek, Open Government Partnership wydało pierwsze

1526 (M. Słoń, U. Zachara-Związek, *The Court Records of Wschowa (1495–1526). Digital Edition*, „Studia Geohistorica”, 6, 2018, s. 204–222, <http://atlasfontium.pl/index.php?article=wschowa> [dostęp: 30 stycznia 2024]), a w kolejnych latach metodę tę wykorzystano m.in. przy opracowywaniu ksiąg konsystorza kaliskiego z lat 1504–1540 (*Księgi konsystorza kaliskiego 1504–1540 (wersja robocza)*, red. A. Borek, oprac. A. Borek, I. Krawczyk, W. Lis, K. Szuba, Instytut Historii im. T. Manteuffla PAN, 2018, http://atlasfontium.pl/index.php?article=kkk_09_13 [dostęp: 30 stycznia 2024]), ksiąg sądowych powiatu kaliskiego (*Elektroniczne indeksy do ksiąg sądów szlacheckich powiatu kaliskiego (ok. 1470–1519) (wersja robocza)*, red. T. Związek, oprac. W. Brzeziński, J. Karczewska, W. Lis, M. Słomski, U. Zachara-Związek, T. Związek, Instytut Historii im. T. Manteuffla PAN, 2018, http://atlasfontium.pl/index.php?article=gr_zm_kalisz_c1500 [dostęp: 30 stycznia 2024]); *Księgi sądowe powiatu kaliskiego 1587–1594 (wersja robocza)*, red. M. Gochna, oprac. M. Gochna, E. Kalinowski, P. Klint, <http://atlasfontium.pl/index.php?article=kspk> [dostęp: 30 stycznia 2024]) czy ostatnio również do edycji książki *Metryki Koronnej z czasów Stefana Batorego* (P. Szewdo-Kielczewska, *Aplikacja INDXR jako narzędzie udostępniania treści Metryki Koronnej – przykład księgi MK 126 z czasów Stefana Batorego*, „Studia Geohistorica”, 9, 2021, s. 181–191, <https://atlasfontium.pl/metryka-koronna-126/> [dostęp: 30 stycznia 2024]).

² Edycja elektroniczna ksiąg miejskich kaliskich dostępna jest poprzez platformę Atlas Fontium, <https://atlasfontium.pl/ksiegi-miejskie-kalisza/> [dostęp: 30 stycznia 2024].

³ Np. 2009 – Memorandum on Transparency and Open Government prezydenta USA; 2011 – podpisanie Open Government Partnership; 2012 – pierwszy portal danych Unii Europejskiej (decyzja Komisji Europejskiej z poprzedniego roku, 2011/833/UE); 2011 – pierwsze europejskie repozytoria o dużym zasięgu, np. linkedsience.org/data i data.uni-muenster.de; zapowiedzią tych wydarzeń była rekomendacja OECD z 2007 r. *Principles and Guidelines for Access to Research Data from Public Funding*; por. też relację Briana Noseka nt. powstania Center for Open Science w 2011 r., *Tama została przerwana. Rozmowa z Brianem Nosekiem, dyrektorem Center for Open Science, inicjatorem i koordynatorem wielu projektów replikacyjnych, uznanym w 2015 r. przez „Nature” za jednego z dziesięciu wpływowych naukowców świata*, rozmawiał T. Witkowski, „Forum Akademickie. Dwutygodnik ogólnopolski”, 28, 2021, 11, 1233–0930.

rekomendacje⁴, a Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego ogłosiło „Kierunki rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce”⁵. Nie znając wówczas tekstu tych dokumentów, zespół atlasowy był świadomy ich celów i szukał dróg wcielenia ich w życie. W przypadku tego projektu chodziło o udostępnienie również wyników kwerendy źródłowej, a nie tylko wniosków z niej płynących, i to w formie zarazem możliwie bliskiej oryginałowi i łatwej do użycia. Ułatwiało to weryfikację poczynionych ustaleń oraz dalsze badania w tym kierunku. Sprzyjało jednocześnie podnoszeniu jakości stosowanych metod.

Pracami zostały objęte następujące księgi:

- I/6 – księga burmistrzowsko-radziecka z lat 1537–1546 (folio, ss. 313);
- I/7 – księga burmistrzowsko-radziecka z lat 1546–1556 (folio, ss. 554);
- I/53 – księga wójtowsko-ławnicza z lat 1538–1541 (dutkan, ss. 297);
- I/54 – księga wójtowsko-ławnicza z lat 1541–1545 (folio, ss. 396);
- I/55 – księga wójtowsko-ławnicza z lat 1545–1556 (folio, ss. 950).

Po umieszczeniu skanów rękopisów wyżej wymienionych ksiąg w aplikacji INDXR, która pozwala na oznaczanie wybranych obszarów obrazu, tworzących odrębne wpisy w bazie danych, opracowanie ksiąg przebiegało dwutorowo. W pierwszej kolejności oznaczano zapiski, dla których tabela danych składała się z kolumn dotyczących stron zawierających opracowywaną zapiskę, numeru oznaczającego kolejność zapiski na danej stronie,

rok, datę w oryginalnym brzmieniu źródłowym oraz jej rozwiązanie (tj. wpisanie w oparciu o współcześnie stosowany kalendarz), transkrypcję nagłówka, typ sprawy, oznaczenie ręki pisarskiej, oznaczenie archiwum, ewentualny odczyt wybranych zapisów oraz *varia*. Całości dopełniał identyfikator zapiski, generowany automatycznie w momencie nanoszenia pola zapiski⁶. Ponieważ zapiski niejednokrotnie obejmowały więcej niż jedną stronę, dodano również w charakterze technicznym kolumnę „kontynuacja_zapiski”, w której wartością „t” oznaczano kontynuację zapiski z poprzedniej strony⁷.

Drugim elementem było oznaczenie hasła. Składały się na nie indeksy o charakterze rzeczowym i geograficznym. W tym przypadku tabela składała się z kolumn zawierających dane o transliteracji, podtypach hasła, zawodzie osoby, informacjach dodatkowych, *variach* oraz znormalizowanej formie hasła⁸. Podobnie jak w przypadku tabeli zapisów, nie wszystkie pierwotnie przewidziane kolumny miały pełne zastosowanie w tabeli hasła, stąd też ograniczono się do wpisywania danych z kolumn transliteracji, podtypu oraz informacji dodatkowych i *variów*⁹.

Istotnym *novum* podczas indeksacji ksiąg miejskich w środowisku INDXR było odnoszenie hasła zawierających informacje geograficzne do konkretnych obiektów będących elementem bazy danych. Chodziło

⁶ Wykaz nazw kolumn tabeli zapisów wraz z ich objaśnieniem znajduje się we wstępie do wspomnianej elektronicznej edycji ksiąg miejskich kaliskich (Atlas Fontium).

⁷ Wyjątek stanowi księga I/6, gdzie informację o kontynuacji zapiski umieszczano w kolumnie *Varia*, wpisując doń wartość „kz”.

⁸ Nazwy kolumn tabeli hasła wyjaśniono we wstępie do edycji elektronicznej ksiąg miejskich kaliskich (Atlas Fontium).

⁹ Początkowo w księdze I/6 komentarze i uzupełnienia do oznaczanych hasła odnotowywano w kolumnie informacji dodatkowych, jednak w toku dalszych prac dane te zostały przeniesione do *variów*. Również dla tej księgi przewidziano dodatkowe kolumny dotyczące opisu hasła i identyfikatora osady zgodnego z bazą danych „Ziemie polskie Korony w XVI w.”, ponieważ jednak wzmianki o obiektach i miejscowościach poza Kaliszem pojawiały się stosunkowo rzadko i nie znajdowały się w zakresie indeksacji, w pozostałych księgach zrezygnowano z tej kolumny.

⁴ Open Data Charter, <https://opendatacharter.org/principles/> [dostęp: 22 lipca 2024]; rok później ukazały się wytyczne zasad FAIR, M. Wilkinson, M. Dumontier, I. Aalbersberg et al., *The FAIR Guiding Principles for Scientific Data Management and Stewardship*, „Scientific Data”, 3, 2016, <https://www.nature.com/articles/sdata201618> [dostęp: 27 grudnia 2024].

⁵ https://www.gov.pl/documents/1068557/1069061/20180413_Kierunki_rozwoju_OD_wersja_ostateczna.pdf [dostęp: 22 lipca 2024], co było realizacją wytycznych Komisji Europejskiej *Guidelines on Open Access to Scientific Publications and Research Data in Horizon 2020* z 11 grudnia 2013 r.

o to, by np. pojawiające się w księgach nazwy ulic, miejscowości czy obiektów przestrzennych (rzeka, mury, rynek etc.) miały swoje powiązanie bezpośrednio z obiektami w bazie danych. Dzięki temu zabiegowi już podczas indeksacji źródła powstawał *de facto* jego indeks geograficzny, a także – pośrednio – edycja innego źródła historycznego: planu Kalisza autorstwa Andrzeja Politalskiego z 1785 r.¹⁰ Tak zwany plan Politalskiego, będący *de facto* przerysem wykonanym przez Ottomara Wollego w 1878 r., stanowi zabytek kartograficzny ukazujący miasto jeszcze sprzed wejścia doń pruskiej administracji, a także – co ważniejsze – sprzed wielkiego pożaru miasta z września 1792 r. Plan i jego treść stały się podstawą nie tylko opracowania wspomnianej edycji i wielu map z tomu kaliskiego *Atlasu historycznego miast*, ale stanowił referencję przestrzenną do indeksacji ksiąg miejskich. W pierwszym kroku plan został skalibrowany – osadzony w geograficznym układzie współrzędnych. Do kalibracji wybrano stabilne punkty kontrolne (*ground control points*) na obszarze miasta (*intra muros*), a całkowity błąd RMS (*Root Mean Square*) w ArcGIS wyniósł 1,7 m. Zmierzone przesunięcia między odpowiednimi punktami (np. ważnymi budynkami) na planie Politalskiego i mapie topograficznej nie przekraczały 10 m. Drugim krokiem było wprowadzenie do przestrzennej bazy danych obiektów topograficznych w kilku warstwach (ulice wraz z nazwami, wybrane budynki, mury, rzeki, rynek), do których można było odwoływać się podczas indeksacji. Trzecim krokiem było wgranie danych na serwer i ich odpowiednia konfiguracja.

*

Ogółem w ramach projektu „Atlas historyczny miast polskich: Kalisz” zindeksowano ponad 2500 stron rękopisu, na który

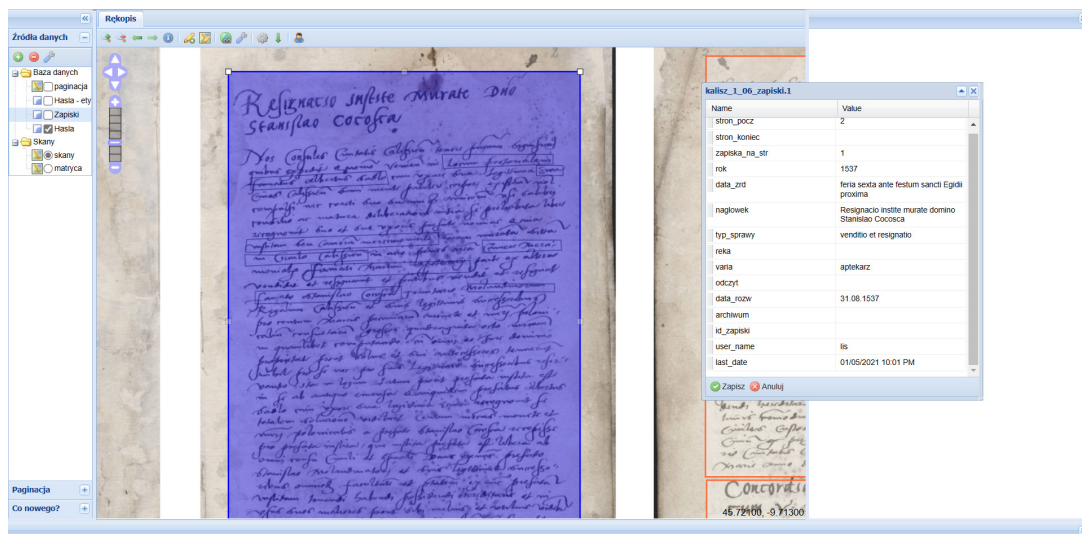
złożyło się około 3500 zapissek obejmujących rozmaite typy spraw – transakcji kupna-sprzedaży, powzdań nieruchomości, zobowiązań i kwitacji długów i innych należności, jak również spraw spornych i innych. Z kolei na poziomie hasel oznaczono ponad 5500 wpisów. Zgodnie z założeniem projektu, głównym celem było wyszukanie wszelkich wzmianek i informacji dotyczących obiektów topograficznych i charakterystycznych występujących w przestrzeni wewnątrzmięskiej (*intra muros*) oraz na przedmieściach Kalisza. W ramach prac przygotowawczych została sporządzona lista kategorii obiektów, którą można podzielić na kilka grup:

- fizjograficzne: *flumen, lacus, mons, silva, stagnum, torrens, vivarium*;
- przestrzenne: *campus, civitas/oppidum, granicies, locus, mansus, ortus, suburbium, terra, villa*;
- budynki: *arx, camera, curia, domus, edificium, lapidea, palacium, praedium*;
- obiekty drogowe, inżynieryjne i miejskie: *aqua pluvialis, aquaefluxum, canale, circulus, forum, platea, pons, praetorium, turris, via*;
- obiekty sakralne: *capella, claustrum, ecclesia, monasterium*;
- obiekty użytkowe: *allodium, braseatorium, braxatorium, hospitale, instita, karczma, molendinum*;
- inne: *beneficium, bona, pretium*.

Tak skonstruowany katalog kategorii pozwolił na w miarę precyzyjne opisanie i uporządkowanie wszystkich obiektów występujących na kartach ksiąg miejskich objętych wspomnianym projektem. Innym rozwiązaniem, które okazało się niezwykle pomocne w toku dalszych prac związanych z redakcją zeszytu *Atlasu historycznego miast polskich* poświęconego Kaliszowi¹¹, było umieszczenie w kolumnie *varia* w polu zapissek informacji o rzemieślnikach występujących w poszczególnych

¹⁰ T. Panecki, *Plan of Kalisz by Andrzej Politalski from 1785 – a Source Edition in the Polish Historic Towns Atlas*, „Polish Cartographical Review”, 54, 2022, 1, s. 92–107, <https://doi.org/10.2478/pcr-2022-0007> [dostęp: 14 stycznia 2025].

¹¹ *Atlas historyczny miast polskich*, t. 6: *Wielkopolska*, z. 1: *Kalisz*, red. U. Sowina, T. Panecki, Toruń–Warszawa 2021.

Ryc. 1. Okno aplikacji INDXR z zaznaczoną na rękopisie zapiską (oryg.: Archiwum Państwowe w Poznaniu, Akta miasta Kalisz, I/6, s. 2)

zapiskach¹². Pozwoliło to m.in. na precyzyjne lokalizowanie skupisk rzemieślników wykonujących daną profesję w określonej przestrzeni miejskiej, niekiedy w obrębie jednej ulicy¹³.

Warto również zwrócić uwagę na fakt, że tak szeroko prowadzone prace indeksacyjne najstarszych ksiąg miejskich pozwoliły na dokonanie kilku nowych ustaleń dotyczących niektórych elementów topograficznych w odniesieniu do stanu badań aktualnego w momencie wydania w 2017 r. tomu *Atlasu historycznego Polski* poświęconego Wielkopolsce i opublikowania w nim komentarza do planu miasta Kalisza w drugiej połowie XVI w.¹⁴ Jedną z zauważonych zmian było pojawienie się

w źródłach dwóch ulic Przekalnych (*platea transversalis*)¹⁵, z których jedna biegła między ulicami Grodzką a Długą/Toruńską (obecnie Chodyńskiego)¹⁶, a druga w pobliżu ulicy Wrocławskiej (obecnie zapewne fragment ulicy Franciszkańskiej między Śródmiejską a Targową oraz ulica Przechodnia)¹⁷. Ulice te, niemające swoich odrębnych nazw – tak jak w innych ośrodkach, miały charakter łączników, a domy znajdujące się przy nich były domami frontowymi od ulic posiadających nazwy własne. Bardzo ważnym ustaleniem było dokładne umiejscowienie niezlokalizowanej wcześniej ulicy Kołodziejkiej/Kołodziejów (*platea rotificum*), o której – jako przylegającej w XVI w. do dzielnicy żydowskiej – wspominał już Tomasz

Komentarz, indeksy, red. K. Chłapowski, M. Słoi, Warszawa 2017, s. 313–332.

¹⁵ Na planie Kalisza w części I *Atlasu historycznego Polski. Wielkopolska*, cz. 1: *Mapy (Kalisz w połowie XVI wieku, oprac. U. Sowina, T. Związek, T. Panecki, plan 1:10 000, nr 7)* ulicę Przekalną zaznaczono pomiędzy ulicami Grodzką a Toruńską/Długą.

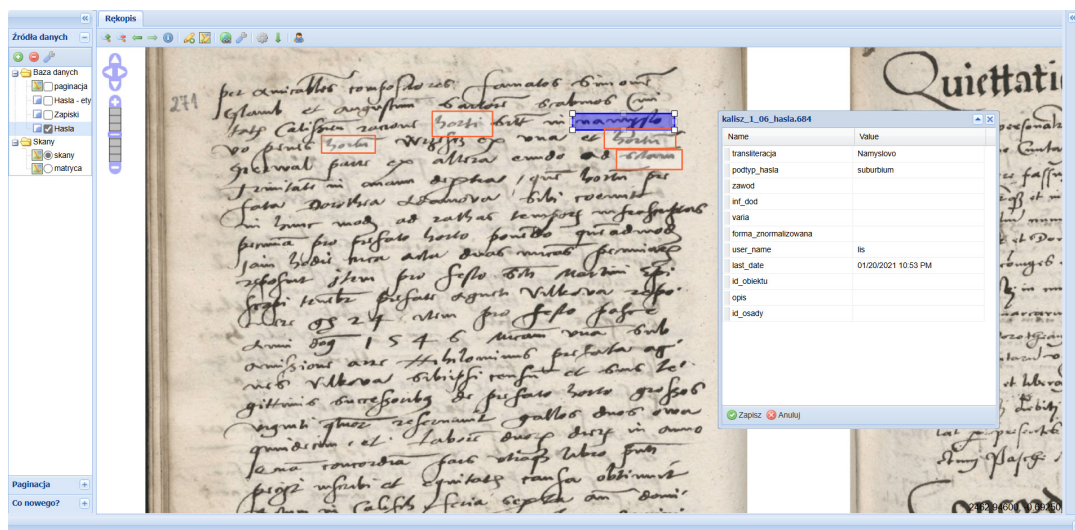
¹⁶ Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej: AP Poznań), Akta miasta Kalisz (dalej: AmK) I/6, s. 63 (14 V 1539): „domus [...] in platea Castrensis penes **plateam transversalem** latere ad domum Joannis Cupiecz”.

¹⁷ AP Poznań, AmK I/54, s. 154: „domum [...] sittam in platea Wratislaviensis penes domum Joannis Przitula ex una et penes **plateam transversalem** parte ex altera”.

¹² Pierwotnie w księdze I/6 rozpoczęto indeksowanie haseł osobowych, jednak z racji ograniczeń czasowych projektu odstąpiono od tego założenia, zastępując indeksy osobowe wspomnianymi wzmiankami o rzemieślnikach w *variach* w tabeli zapisek.

¹³ Jako najbardziej jaskrawy przykład pojawia się tutaj ulica Sukiennicza/Tkaczy (*platea textorum/tellificum*), która najprawdopodobniej już od początków kształtowania się społeczności lokacyjnego miasta była zdominowana zarówno przez osoby zajmujące się rzemiosłem tkackim (sukienniczym i płócienniczym), jak również handlem suknem, U. Sowina, *Kalisz lokacyjny do końca XVI stulecia – przestrzeń i społeczeństwo miasta*, w: *Atlas historyczny miast polskich*, t. 6, z. 1, s. 78–79).

¹⁴ U. Sowina, T. Związek, T. Panecki, *Kalisz w połowie XVI wieku, w: Atlas historyczny Polski. Wielkopolska w drugiej połowie XVI wieku, cz. 2:*

Ryc. 2. Okno aplikacji INDXR z zaznaczoną na rękopisie zapiską (oryg.: Archiwum Państwowe w Poznaniu, Akta miasta Kalisz, II/6, s. 271)

Jurek¹⁸. Pomocne okazały się tutaj dwie zapiski z lat 1537 i 1546, które jednoznacznie wskazały, że ulica Kołodziejska/Kołodziejów, a więc rzemieślników wyrabiających koła do wozów, znajdowała się pomiędzy ulicami Piskorzewską a Żydowską (obecną Złotą) i biegła prawdopodobnie aż do Końskiego Targu. Wymieniona już wcześniej, bo w dokumencie z 1429 r. jako *platea currificum* – ulica stelmachów, czyli rzemieślników wyrabiających pojazdy konne – była zatem z racji obecności zamieszkujących ją oraz pracujących przy niej kołodziejów i stelmachów – częścią istniejącej tu strefy związanej z obsługą ruchu podróżnych¹⁹.

Podobnie rzecz się miała z niektórymi elementami topografii kaliskich przedmieść, co do których również dokonano nowych ustaleń. Jednym z istotniejszych była precyzyjna lokalizacja blechu, czyli bielnika, tj. miejsca, gdzie bielono płótno. W księdze miejskiej *dealbatorium tele* wymieniono w 1544 r., podczas gdy Andrzej

Nowak i Władysław Rusiński w monografii miasta z 1977 r. pt. *Dzieje Kalisza* wymienili jedynie „drobne skupiska budynków nazywane Bielnikiem”, istniejące w pierwszej połowie XVII w. na Przedmieściu Wrocławskim²⁰. Tymczasem w trakcie niniejszych badań ustalono, iż w 1544 r. kaliski blech znajdował się za Bramą Wrocławską i za korytem Proсны, przy zejściu z Mostu Długiego, po jego prawej (zachodniej) stronie, oraz z grobli-drogi idącej od miasta w kierunku Dobrcy Małej. Należy tu dodać, że istnienie blechu – urządzienia szczególnie ważnego dla rozwoju płóciennictwa – było świadectwem rozwoju tego ostatniego w Kaliszu²¹. Również Namysłowo – opisywane przez wspomnianych autorów jako „dworek (prawdopodobnie szlachecki) z kilkoma chałupami”, istniejący „w pierwszej połowie XVII w. w najbliższym sąsiedztwie Przedmieścia Wrocławskiego”²² – w wyniku przeprowadzonych badań okazało się skupiskiem ogrodów należących w pierwszej połowie

¹⁸ T. Jurek, *Żydy w późnośredniowiecznym Kaliszu*, „Rocznik Kaliski”, 24, 1992/1993, s. 30 i przyp. 16, s. 49; za nim: U. Sowina, T. Wiązek, T. Panecki, *Kalisz w połowie XVI wieku*, s. 322 oraz U. Sowina, *Kalisz lokacyjny*, s. 76–77.

¹⁹ U. Sowina, *Kalisz lokacyjny*, s. 77.

²⁰ A. Nowak, W. Rusiński, *Rozwój przestrzenny i zabudowa miasta. Stosunki sanitarne i zdrowotne*, w: *Dzieje Kalisza*, red. W. Rusiński, Poznań 1977, s. 142.

²¹ U. Sowina, *Kalisz lokacyjny*, s. 83–84.

²² A. Nowak, W. Rusiński, *Rozwój przestrzenny*, s. 142.

XVI w. do mieszczan kaliskich. Skupisko to znajdowało się wówczas po zachodniej (prawej) stronie drogi biegnącej z miasta „idąc do Św. Trójcy”²³.

*

W świetle wyżej przytoczonych przykładów, jak również innych niewymienionych, należy stwierdzić, że aplikacja INDXR bardzo dobrze sprawdziła się w opracowaniu najstarszych ksiąg miejskich Kalisza. Jej zastosowanie pozwoliło bowiem – zgodnie z założeniami projektu „Atlas historyczny miast polskich: Kalisz” – na udoskonalenie szczegółowego wynotowywania wzmianek o obiektach topograficznych, jak również

na dokładny ich opis, co usprawniło pracę. Dzięki udostępnieniu rękopiśmiennych ksiąg na platformie Atlas Fontium możliwe jest łatwe ich przeszukiwanie oraz dotarcie do określonych informacji zawartych na kartach tychże ksiąg. Opracowanie to stanowi ważny wkład w poszerzanie stanu wiedzy na temat topografii Kalisza w połowie XVI w., a z racji odnotowania pomocniczych informacji (wzmianki o rzemieślnikach, opisy sąsiedztw, nazewnictwo ulic i obiektów topograficznych) może stanowić punkt wyjścia do dalszych badań nad historią tego miasta. ■

Bibliografia – References

- Atlas historyczny miast polskich*, t. 6: *Wielkopolska*, z. 1: *Kalisz*, red. U. Sowina, T. Panecki, Toruń–Warszawa 2021.
- Elektroniczne indeksy do ksiąg sądów szlacheckich powiatu kaliskiego (ok. 1470–1519)*, red. T. Związek, oprac. W. Brzeziński, J. Karczewska, W. Lis, M. Słomski, U. Zachara-Związek, T. Związek, Instytut Historii im. T. Manteuffla PAN, 2018 (wersja robocza), http://atlasfontium.pl/index.php?article=gr_zm_kalisz_c1500 [dostęp: 30 stycznia 2024].
- Jurek T., *Żydzi w późnośredniowiecznym Kaliszu*, „Rocznik Kaliski”, 24, 1992/1993, s. 29–53.
- Księgi konsystorza kaliskiego 1504–1540 (wersja robocza)*, red. A. Borek, oprac. A. Borek, I. Krawczyk, W. Lis, K. Szuba, Instytut Historii im. T. Manteuffla PAN, 2018, http://atlasfontium.pl/index.php?article=kkk_09_13 [dostęp: 30 stycznia 2024].
- Księgi sądowe powiatu kaliskiego 1587–1594 (wersja robocza)*, red. M. Gochna, oprac. M. Gochna, E. Kalinowski, P. Klint, <http://atlasfontium.pl/index.php?article=kspk> [dostęp: 30 stycznia 2024].
- [Nosek B., Witkowski T.], *Tama została przerwana*, „Forum Akademickie. Dwutygodnik ogólnopolski”, 28, 2021, 11, 1233–0930.
- Nowak A., Rusiński W., *Rozwój przestrzenny i zabudowa miasta. Stosunki sanitarne i zdrowotne*, w: *Dzieje Kalisza*, red. W. Rusiński, Poznań 1977, s. 138–151.
- Open Data Charter, <https://opendatacharter.org/principles/> [dostęp: 22 lipca 2024].
- Panecki T., *Plan of Kalisz by Andrzej Politański from 1785 – a Source Edition in the Polish Historic Towns Atlas*, „Polish Cartographical Review”, 54, 2022, 1, s. 92–107, <https://doi.org/10.2478/pcr-2022-0007> [dostęp: 14 stycznia 2025].
- Słoń M., Zachara-Związek U., *The Court Records of Wschowa (1495–1526). Digital Edition*, „Studia Geohistorica”, 6, 2018, s. 204–222, <http://atlasfontium.pl/index.php?article=wschowa> [dostęp: 30 stycznia 2024].
- Sowina U., *Kalisz lokacyjny do końca XVI stulecia – przestrzeń i społeczeństwo miasta*, [w:] *Atlas historyczny miast polskich*, t. 6: *Wielkopolska*, z. 1: *Kalisz*, red. U. Sowina, T. Panecki, Toruń–Warszawa 2021, s. 59–112.
- Sowina U., Związek T., Panecki T., *Kalisz w połowie XVI wieku*, w: *Atlas historyczny Polski. Wielkopolska w drugiej połowie XVI wieku*, cz. 2: *Komentarz, indeksy*, red. K. Chłapowski, M. Słoń, Warszawa 2017, s. 313–332.
- Szwedo-Kielczewska P., *Aplikacja INDXR jako narzędzie udostępniania treści Metryki Koronnej – przykład księgi MK 126 z czasów Stefana Batorego*, „Studia Geohistorica”, 9, 2021, s. 181–191, <https://atlasfontium.pl/metryka-koronna-126/> [dostęp: 30 stycznia 2024].

²³ AP Poznań, AmK I/53, s. 124 (14 II 1539): ogród Mikołaja szewca „in Namyslowo penes hortum Agnetis Vilkowa ex una et hortum Valentini frenificis parte ex altera”; tamże, AmK I/6, s. 271 (27 III 1545): ogród „in Namyslowo penes hortum Wrzeszcz ex una et hortum Gierwal parte ex altera **eundo ad Sanctam Trinitatem in manu dextra**”; tamże, AmK I/7, s. 467 (3 I 1556): ogrody Walentego Skrobogarnka „in Namyslowo ante civitatem Calich penes Stanislaum Vodka ex una et Zophiae Rymarka parte ex altera”; tamże, AmK I/7, s. 515 (15 VII 1556): ogród Stanisława Pasternaka i Zofii „in Namyslowo ante Calich penes Stanislaui suttoris ex una et Joannis Vodka parte ex altera”.

Wilkinson M., Dumontier M., Aalbersberg I. et al.,
*The FAIR Guiding Principles for Scientific Data
Management and Stewardship*, „Scientific Data”,

3, 2016, <https://www.nature.com/articles/sdata201618> [dostęp: 27 grudnia 2024]. ■

The use of the INDXR platform in the study of the urban space of Kalisz in early modern times

Summary

Between 2016 and 2021, the National Science Centre project ‘A Historical Atlas of Polish Cities: Kalisz’ was carried out under the direction of PhD hab. Urszula Sowina, prof. of the Institute of Archaeology and Ethnology, PAS, where Kalisz’s five oldest manuscript town registers books were compiled using the INDXR platform. The project drew on the previous experience of the Department of Historical Atlas of the Tadeusz Manteuffel Institute of History, Polish Academy of Sciences. Its main objective was to present the source search results in a form that would be readable and transparent for any user.

The compilation of materials on two levels – records and entries – made it possible to create a comprehensive database containing detailed information on objects or elements of topography, constituting a gazetteer to the aforementioned

town registers, and in conjunction with cartographic data, especially the 1785 plan of Kalisz by Andrzej Politalski, known in a redrawing by Ottomar Wolle.

Extensive indexing work allowed new findings to be made and supplemented the existing knowledge on the topography of Kalisz in the Old Polish period. Crucial was the location of the previously known only by the name Kołodziejska/Kołodziejów Street, whose location was established based on two records. In the context of the large-scale linen industry, the precise location of the bleachfields or bleaching greens (Polish: *blech*) used to bleach linen proved invaluable.

The INDXR platform has significantly improved the processing of the oldest Kalisz town registers and allowed us to enrich the results of the entire project. ■

Wojciech Lis (ur. 1994) – mgr historii, doktorant Szkoły Doktorskiej Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, pracownik Muzeum Ziemi Średzkiej „Dwór w Koszutach”. Interesuje się dziejami miast w okresie staropolskim, w szczególności zaś Środy Wielkopolskiej. Przygotowuje rozprawę doktorską na temat osiemnastowiecznych dziejów Środy.

Jest głównym autorem tego artykułu i opracował wszystkie jego części poza wskazanymi poniżej.
(wojciech.lis@amu.edu.pl)

Wojciech Lis (b. 1994) – MA in history, doctoral student at the Doctoral School of Humanities of Adam Mickiewicz University in Poznań, employee of the Koszuty Manor House – Museum of the Średzka Land. He is interested in the history of towns in the Old Polish period, particularly Środa Wielkopolska. He is preparing a doctoral dissertation on the 18th-century history of Środa.

He is the principal author of this article and has compiled all parts except those indicated below.
(wojciech.lis@amu.edu.pl)

Urszula Sowina – dr hab., prof. Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk. Zajmuje się historią miast w średniowieczu i we wczesnej nowożytności, z wykorzystaniem miejskich ksiąg sądowych jako podstawowych źródeł w badaniach nad miastami: socjotopografią, kulturą materialną, zarządzaniem wodami w mieście, a także prawem prywatnym. Redaktorka i współautorka *Atlasu historycznego miast polskich (Kalisz)*. W tym artykule jej wkładem jest prowadzenie projektu atlasu Kalisza oraz liczne uzupełnienia i korekty w całym tekście.

(u.sowina@iaepan.edu.pl)

Urszula Sowina – PhD hab., prof. of the Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences. She deals with the history of cities in the Middle Ages and early modernity, using municipal court registers as primary sources in city research: sociotopography, material culture, city water management, and private law. Editor and co-author of *Historical Atlas of Polish Cities* (Kalisz).

In this article, her contribution is the Kalisz atlas project management and numerous additions and corrections throughout the text.

(u.sowina@iaepan.edu.pl)

Tomasz Panecki – dr, kierownik Zakładu Atlasu Historycznego w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, adiunkt tamże. Magister historii (2012) i geografii (2013), doktor geografii (2018). Zainteresowania badawcze to historia kartografii i kartografia historyczna, a także problematyka edytorstwa dawnych map. Opracował cyfrową edycję mapy Gaula-Raczyńskiego (1807), a obecnie pracuje nad udostępnieniem mapy Chrzanowskiego (1859).

W tym artykule autorskim wkładem jest opracowanie bazy danych w GIS oraz część tekstu informująca o tych pracach.

(tpanecki@ihpan.edu.pl)

Tomasz Panecki – PhD, assistant professor, head of the Department of Historical Atlas at the Tadeusz Manteuffel Institute of History, Polish Academy of Sciences. Master's degree in history (2012) and geography (2013), PhD in geography (2018). His research interests include the history of cartography and historical cartography and the problems of editing old historical maps. The author of a digital edition of the Gaul-Raczynski map (1807), currently working on making the Chrzanowski map (1859) available.

In this article, he prepared a database in GIS and a section of text reporting on this work.

(tpanecki@ihpan.edu.pl)

Marek Słoń – dr hab., adiunkt w Ośrodku Badań nad Geografią Historyczną Kościoła w Polsce Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, w latach 2009–2020 kierownik Zakładu Atlasu Historycznego w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk; zajmuje się historią miast i religijności w średniowieczu, geografią historyczną oraz narzędziami cyfrowymi.

W tym artykule jego autorstwa jest koncepcja edycji w formie bazy danych powiązanej z rękopisem oraz część tekstu dotycząca danych badawczych.

(marek.slon@kul.pl)

Marek Słoń – PhD hab., assistant professor at the Institute for the Historical Geography of the Church in Poland, John Paul II Catholic University in Lublin; in 2009–2020, head of the Department of Historical Atlas at the Tadeusz Manteuffel Institute of History, Polish Academy of Sciences, works on the history of cities and religiousness in the Middle Ages, historical geography, and digital tools.

In this article, his authorship includes the concept of an edition in the form of a database linked to the manuscript and a section of the text on research data.

(marek.slon@kul.pl)